

PRISTUP POVEZIVANJU PROIZVODNJE, TRGOVINE I POTROŠNJE NA BAZI JEDINSTVENE TEHNOLOGIJE ROBNOG PROMETA I S POSEBNIM OSVRTOM NA SR SLOVENIJU

Članak prikazuje pristup povezivanju proizvodnje, trgovine i potrošnje primijenjen na prostoru SR Slovenije. Pristup se temelji na prostorskom rasčlanjivanju na 5 robnih podsistema unutar i između kojih se izvodi grupiranje komplementarnih djelatnosti i komplementiranje strukturnih kretanja.

1. DEFINIRANJE PROBLEMA I PRISTUPA^{*)}

Ako pođemo od činjenice da se svi privredni procesi i društvena kretanja odvijanju u nekom konkretnom prostoru, bit će nam jasno da i svaki OOUR, općina, mjesna zajednica i dr. djeluju kao prostorni utjecajni i utjecani aktivni elementi, odnosno socio-tehnički sistemi. Pod utjecajem vremenske minijaturizacije prostora raste broj aktivnih elemenata koji su s vremenom razvojno sve više međuzavisni; ta međuzavisnost ih tjera u sistemska povezivanja na različitim razinama. Iz toga slijedi da je razvojna samostalnost, decentralizacija upravljanja, inicijativnost i sl. svakog prostorno aktivnog elementa toliko izražajnija koliko je sistem ekonomski više integriran na višim razinama, i to u dva smjera:

- u pogledu njegovog fleksibilnog ugrađivanja u velike prostorno determinirane proizvodno poslovne sisteme s ciljem osiguravanja odgovarajućeg opsega djelatnosti (Economics of Scale odn. »kritičke mase«),
- u smislu optimalnog prostornog grupiranja komplementarnih djelatnosti, iz čega svaki prostorni aktivni element crpi nove efekte vanjske ekonomije.

Oba smjera povezivanja teku u nekom privrednom prostoru i omogućuju zajedničko djelovanje privrednih kretanja. To dokazuju i različita istra-

^{*)} *Napominjem da su neka stanovišta i metodološki elementi promatranog pristupa djelomično preuzeti iz opširnog zajedničkog istraživačkog rada autora ovog članka i suradnika istraživačke studije dr. A. Pirnata pod naslovom Trgovina u intenzifikaciji slovenskega gospodarstva (nosilac Z. Šarman), Ekonomski center, Maribor, 1978. Osjećam za dužnost da u napomenutom radu, a što ima odraza i u ovom članku, istaknem doprinos već pokojnog dr. A. Pirnata, koji je veći dio svog života posvetio istraživanju privrednih kretanja i tehnoloških procesa na jednom širokom području transporta i prometa, uporno se zalažući na tome da se razvoj našeg stamoupravnog društva osniva i izvodi na suvremenim tehnološkim koncepcijama.*

živanja koja utvrđuju da u uvjetima akcelerirajućeg tehničkog napretka, s ispreplitanjem tehnologija, brzo raste komplementarnost različitih proizvodnih faktora u određenom prostoru kao i to da tehnološka komplementarnost postaje jedan od egzistentnih oblika privrednog razvoja na postojećem stupnju industrializacije.¹⁾ Industrijalizacija je, međutim, prostorski fenomen pa ne može biti prepuštena tekućim kretanjima i ex-post reagiranjima.

Kako reprodukcijски procesi slovenske privrede teku u konkretnom slovenskom prostoru, to je privređivanje u tom prostoru (i ne samo s njim) osnovni uvjet za uspješnost razvoja proizvodnje, trgovine i potrošnje. Samo u tom privrednom prostoru mogu doći do izražaja rezultati motoričke funkcije dohodovnog povezivanja proizvodnje, trgovine, robnog transporta i svih ostalih komplementarnih faktora. Samo prostorno odgovarajuća struktura kretanja, s optimalnom podjelom rada, može snižavati privrednu i društvenu režiju i osiguravati efekte vanjske ekonomije i rast društvene produktivnosti rada.²⁾

Ako upotrijebimo istu metodologiju na kojoj se baziraju spomenuta istraživanja, ocijenit ćemo da bi, uz odgovarajuće prostorno grupiranje komplementarnih djelatnosti, osnovne privredne ćelije mogle sniziti troškove poslovanja u slijedećim razmjerima:

% svih industrijskih jedinica (pogoni, OOUR, ,,) razvojno zavisnih od komplementirtnja	moguće snižavanje troškova poslovanja u %
cca 25	do 35
,, 30	do 20
,, 30	do 10
ukupno 85%	prosječno 22%

Ako dakle privredni sistem tretiramo s prostornog aspekta kao sistem privređivanja u datom prostoru, proizlazi kao nepohodno da se prostor SR slovenije opremi sa suvremenom ekonomskom infrastrukturom³⁾ u smislu zajedničke privredne morfogeneze kako bi se mogla osiguravati prostorna

- 1) Sprovedena istraživanja u okviru EGS-a i u Švedskoj utvrđuju da se na račun odgovarajuće prostorno grupiranih komplementarnih djelatnosti troškovi poslovanja smanjuju čak do 35% i da je sve više privrednih poduzeća razvojno zavisnih od ove komplementarnosti. (Interni materijali De 10Y, 1974.)
- 2) Nije suviše spomenuti da se uspješnost materijalne proizvodnje vrednuje kroz zbroj proizvoda/usluga, dok su u prostornoj ekonomiji u pitanju isključivo sinergijski efekti komplementarnih strukturnih kretanja. Djelatnosti strukturno heterogenih mjesnih zajednica, općina, selektivnih regija i sl. ne mogu biti zbroj nego aktivni utjecajni in utjecani elementi privrednog i društvenog djelovanja, što se rezultira u društvenoj produktivnosti.
- 3) Ekonomska infrastruktura robnog prometa definirana je kao materijalna i tehnološka osnova društvenoprivrednog sinergiranja međugranskih i međuregionalnih prostorsko determiniranih procesa u jedinstvenom privrednom prostoru i u povezivanju s prostorom; istodobno je ona zajednički nazivnik u povezivanju proizvodnje i trgovine na dohodovnim osnovama.

selektivna specijalizacija i ekonomska integracija. Na organizacijama je proizvodnje i trgovine (robnog transporta i sl.) među ostalim, da iniciraju i provode strukturalna kretanja na bazi jedinstvene tehnologije robnog prometa i time da osiguraju multiplikativne i mnogodimenzionalne ekonomske efekte.

Sistemska analiza robnog prometa u prostoru SR Slovenije otkriva da ne postoji izvorna vlastita predodžba o ekonomičnom ovladavanju tog prostora i da je privređivanje u tom prostoru (a što sadrži i privređivanje s njegovim geografskim značajkama) neuralgičan problem. Problem prostora se, naime, još uvijek tretira usko urbanistički bez poštivanja specifičnosti privrednog potencijala i prostora. Još uvijek se administrativno-urbanistički dijeli funkcije i zazidljive površine kao statičke točke bez obzira na potrebe udruženog rada. Takav policentizam na ovakvim urbanističkim osnovama motivira ekonomski štetna regionalna zatvaranja; prostorna ekonomija praktički se skućila na ekonomiju stambene izgradnje. Općine i regije, sa svojim grupno-vlasničkim nacrtima, dolaze u konflikt s konceptom samoupravnog sistema povezivanja. Isti je slučaj s nekim većim istraživačkim rezultatima (npr. Ljubljanski urbanistički plan, Urbanistička zasnova Slovenije, Generalni urbanistički plan Maribor). Jednog živog privrednog prostornog mehanizma koji bi se bazirao na spoznajama znanstvenotehničkog napretka te na tim osnovama motivirao samoupravno udruživanje i povezivanje u slovenskom prostoru u jedinstvenom procesu industrijalizacije još uvijek nema.⁴⁾

2. PROSTORNI ASPEKTI POVEZIVANJA PROIZVODNJE, TRGOVINE I POTROŠNJE

Jedan od sistemskih pristupa koji izražava prostornu integralnost i komplementarnost robnog prometa, a time i dohodovnog povezivanja na relaciji proizvodnja, trgovina i potrošnja, jest u tome da neki privredni sistem tretiramo, oblikujemo i upravljamo kao ekonomski sistem privređivanja u nekom datom prostoru. U tom smislu slovenski privredni prostor rasčlanjujemo po organskoj komplementarnosti u slijedeće funkcionalno zaokružene podsisteme:

Prostorska rasčlamba privrednog sistema Slovenije (privređivanje u slovenskom prostoru)

I. podsystem inputa (opskrbe)	II. podsystem outputa (distribucije)
III. podsystem unutrašnjeg (intra-) robnog prometa	
IV. podsystem robne recirkulacije (rekuperacije i reciklike)	
V. podsystem robnog tranzita	

4) Iz različitih izvora: stanovište A. Marinc, *Delo*, 21. 12. 1977; članak A. Rupnik, *Delo*, 15. 10. 1977; stanovište Udruženja za čovjekovu okolinu, *Delo*, 1. 2. 1975; članak D. Vresnik, *Delo*, 2. 7. 1977, itd.

Svaki od navedenih podsistema, ako ga gledamo odvojeno, predstavlja tehnološko zaokruženu cjelinu, odnosno relativno samostalan sistem, sa svojom specifičnom ali dopunjujućom robnom strukturom.⁵⁾

I. Podsystem inputa znači namjensku fizičku opskrbu svih od fizičkog inputa zavisnih učesnika, odnosno sistemsku tvorevinu inputa svih aktivnih elemenata (OOUR, MZ, regije...) u prostoru. Struktura input podsistema raščlanjuje se po namjeni i po posebnim značajkama robnih skupina, što, aplicirano na slovenski prostor, prikazuje shema na idućoj stranici.

U vezi s posebnim značajkama input podsistema treba naglasiti da input obuhvaća i ulaz iz ostalih republika kao i strani uvoz, a i to da se opskrba ne odnosi samo na uži problem opskrbe velikih gradova i industrijskih centara nego predstavlja opskrbu u širem smislu; naime, u uvjetima duboke društvene podjele rada i specijalizacije u robnoj proizvodnji nužno je opskrbljivati i najmanje gradove i pojedinačne proizvođače.⁶⁾

II. Podsystem outputa u smislu distribucije i redistribucije na druge teritorije je, slično podsystemu inputa, zaokružena sistemaska tvorevina sa svojom specifičnom podstrukturom. Bitnu značajku podsistema outputa slovenske privrede predstavljaju srazmjerno male količine veoma heterogenog industrijaliziranog supstrata u kojem sudjeluje masa različitih sudionika. Naravno da je kod ovakvih količina cenzus, tj. udio pojedinih robnih grupa u ukupnom outputu vrlo nizak — oko 2,1% u slovenskom i 2,4% do 3,1% za ostali prostor a još i dalje pada. Iz toga se vidi da su količinski i strukturni odnosi inputa i outputa slovenske privrede veoma nepovoljni za racionalizaciju robnog prometa, što se još pogoršava s obzirom na velik broj sudionika u prometu.

U outputu, tj. u robnoj distribuciji slovenske privrede i odnosi po osnovnim robnim skupinama bitno su različiti od inputa, čime se potvrđuje industrijalizirani značaj ove privrede. Odnosi su približno ovi.⁷⁾

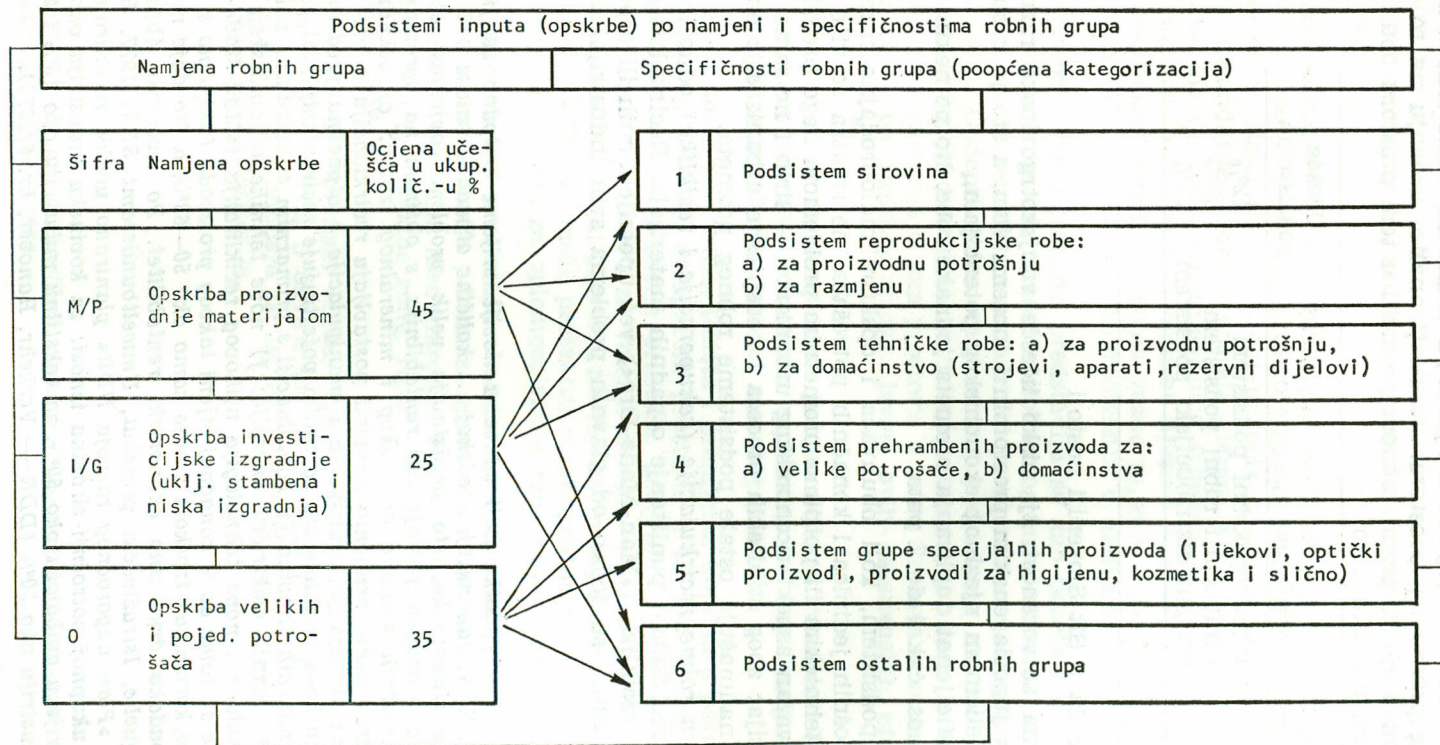
a) masovna roba (uključivo homogenizirano heterogeno)	12%
b) skupine heterogene robe (zajedno)	85%
c) skupine specijalne robe	3%

To su veoma nepogodni odnosi koji će imati jak utjecaj na povezivanje proizvodnje, trgovine, robnog transporta i potrošnje te traže visoku racionalizaciju robnog prometa, i to tim više jer su i količine vrlo heterogene i s niskim udjelom u ukupnim količinama.

5) U svim podsystemima robne grupe zastupane su kao prostorski podsystemi koji, zbog svojih fizičkih, mehaničkih i bioloških značajki kao po svojoj namjeni, traže odgovarajući tehnološki tretman i kvalitet robnog prometa.

6) Tako će npr. biti potrebno poljoprivrednika opskrbljivati s onim prehrambenim proizvodima koje on sam ne proizvodi, no neophodni su mu kako bi on kao robni proizvođač primjenjivao suvremenu tehnologiju proizvodnje, a ne da ga prepuštamo ruralnoj opskrbi.

7) Podaci posebne ankete za istraživački zadatak: Racionalizacija pretoka blaga u slovenskem gospodarstvu, Ekonomski center Maribor (nosilac dr. A. Pirnat), Maribor, 1974.

Raščlanjivanje podsistema inputa (prostorni aspekt)

III. *Podsistem unutrašnjeg robnog prometa* obuhvaća robne tokove unutar promatranog privrednog prostora. Rezultati analize ukazuju na to da je taj podsistem u cjelokupnom robnom prometu u tom prostoru obuhvaćen s vrlo visokim udjelom, i to⁸⁾

Tona u %	Učešće podsistema
Input/opskrbni podsistem	42%
Unutrašnji robni podsistem	39%
Output/distribucijski podsistem	19%
	100%

To dokazuje da u SR Sloveniji postoji

- srazmjerna zatvorenost, tj. nisko učešće vanjskotrgovinske razmjene s ostalim jugoslavenskim prostorom i inozemstvom, a što je u suprotnosti s veličinom njezinog ekonomskog potencijala,
- visok koeficijent dupliranja prometa jednake robe, što po nekim ocjenama iznosi čak 4 do 7 puta.

Unutrašnji podsistem, koji obuhvaća i opskrbu maloprodajne mreže te velikih potrošnih jedinica i konačnih potrošača, ne smatra se više samo prodajnim, tehničkim ili potpuno prometnim problemom nego predstavlja izvanredno važan aspekt ekonomskog urbanizma — širih i ne samo gradskih dimenzija; zbog stihijskih procesa i neuspješne urbanizacije on i po troškovima nadmašuje ostale podsisteme robnog prometa.

IV. *Podsistem robne recirkulacije (rekuperacije i reciklike)* odnosi se na skupljanje, reciklažu i poništenje otpadnih materijala. Recirkulacija, rekuperacija i reciklika (»Man-Made-Ore«) već upotrijebljenih ili otpadnih materijala postali su jedan od glavnih problema svih industrijaliziranih zemalja.⁹⁾

8) *Ibid* 7)

9) *Navodimo neke podatke koji su se u novije vrijeme potpuno verificirali:* a) u SAD, SRN, Japanskoj, Švedskoj ... količine otpadaka iznose već 2,1 do 3 tona po stanovniku, što predstavlja velik problem čovjekove okoline; b) prerada otpadaka postaje sve rentabilnija, s obzirom na ogroman rast cijena primarnih sirovina organskog i mineralnog izvora; c) oskudnost i niske rezerve nekih osnovnih sirovina postavljaju recirkulaciju u prvi plan; d) troškovi skupljanja, transporta i manipulacije s otpacima predstavljaju do 37% troškova reciklike što za toliko pojeftinjuje recirkulaciju; e) za preradu sekundarnih sirovina (u kombinaciji s primarnim sirovinama) potrebno je 30—70% manje električne energije; f) nove tehnike automatskog sortiranja otpadaka i nova tehnologija njihovog recikliranja (»Man-Made-Ore«) pridonijele su tome da u konačnoj cijeni takvog proizvoda (uključno s transportom do korisnika) troškovi zinose samo oko 50—63%, a što daje recirkulaciji otpadaka društveno ekonomski rentabilitet. Po izvorima *Abfall als Rohstoffquelle, Istraživački projekat, Umweltbundesamt SRN, 1977, Berlin; Iz izvora »Plan dugoročnog razvoja NDR« planirano učešće recikliranih sirovina u ukupnoj potrošnji sirovina iznosi: za kovinsku industriju oko 70%, za industrijsku ambalažu oko 50%, za tekstilnu industriju oko 15% i za papirnu industriju oko 30% (DDR — Verkehr, Hanover, br. 6/1975).*

S obzirom na sve veću društveno-ekonomsku važnost tzv. recirkulacije otpadaka taj problem mora obuhvatiti i povezivanje proizvodnje i trgovine kao njihov zajednički zadatak, odnosno kao zadatak cjelokupnog udruženog rada.¹⁰⁾

Društveno-ekonomska multiplikativna korisnost recirkulacije otpadaka konačno je ono zbog čega se proširuje spisak materijala za preradu. Utvrđuje se da se sistematski provodi prijelaz u »reciklirano« društvo u kojem će sekundarne sirovine postati glavna sirovinska baza, a prirodna bogatstva bit će samo dopunjavajuće sirovine. S obzirom na industrijsku strukturu Slovenije i skromnost njezine sirovinske osnove podsistem robne recirkulacije dobiva veoma važno mjesto u razrješavanju tog problema kao sastavnog dijela privređivanja u slovenskom prostoru.

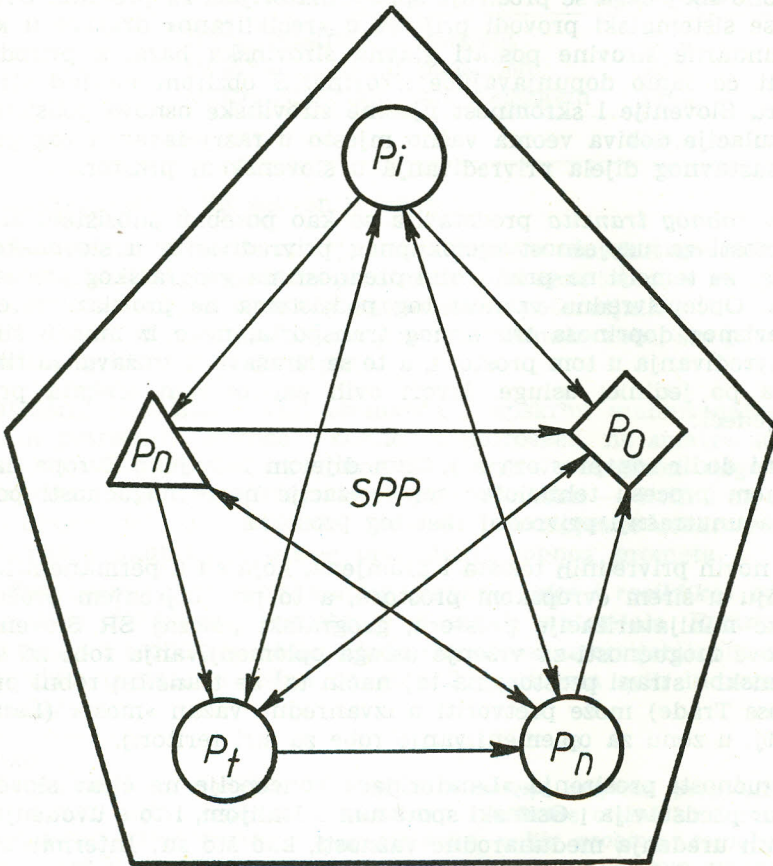
V. *Podsistem robnog tranzita* predstavlja se kao poseban subsistem zbog njegove važnosti za uspješnost cjelokupnog privređivanja u slovenskom prostoru a taj se temelji na primarnim prednostima geografskog položaja tog prostora. Općeprivredna važnost tog podsistema ne proizlazi prvenstveno iz deviznog doprinosa tranzitnog transporta, nego iz mnogo širih aspekata privređivanja u tom prostoru, a to se izražava u snižavanju fiksnih troškova po jedinici usluge. Izvori ovih ekonomskih efekata prije svega su sljedeći:

- neposredni dodir tog prostora s južnim dijelom razvijene Evrope daje u prisutnom procesu tehnološke repolarizacije nove mogućnosti podsticaja na unutrašnji privredni rast tog prostora,
- u okviru novih privrednih težišta i promjena, koja su u permanentnom oblikovanju u širem evropskom prostoru, a to pod utjecajem procesa vremenske minijaturizacije prostora, geografski položaj SR Slovenije dobiva nove mogućnosti za vršenje usluga oplemenjivanja robe za širi jugoslavenski i strani prostor; na taj način taj se tranzitni robni promet (Cross Trade) može pretvoriti u izvanredno važan »most« (Landbridge), tj. u zonu za oplemenjivanje robe za širi teritorij,
- nove mogućnosti proširenja »Landbridge« koncepcije na čitav slovenski prostor predstavlja i Osimski sporazum s Italijom, i to s uvođenjem suvremenih uređenja međunarodne važnosti, kao što su: International Trade Centre, slobodne zone, redistributivna skladištenja, reeksportne konsignacije, itd.

Smatramo da bi slovenski »Cross Trade« trebao dobiti važno mjesto u daljnjim istraživanjima u okviru tog podsistema čime bi se otkrila nova obilježja pozitivnog značaja za uspješno privređivanje u privrednom prostoru promatranog teritorija.

10) *Evidentno je na taj problem upozorilo Savezno savjetovanje o otpacima, Ljubljana, februar, 1976.*

Sistemska simbioza privredjivanja u prostoru

- P_i - podsystem inputa (opskrbe)
- P_o - podsystem outputa (distribucije i redistribucije)
- P_n - podsystem unutrašnjeg robnog prometa
- P_t - podsystem robnog tranzita (Cross Trade)
- P_r - podsystem robne recirkulacije (rekuperacije i reciklike)
- SPP - sistem privredjivanja u prostoru SR Slovenije

3. EKONOMSKA KOMPLEMENTARNOST PROSTORNIH ASPEKATA POVEZIVANJA PROIZVODNJE, TRGOVINE I POTROŠNJE

Raščlamba robnog prometa na prostorno determinirane podsisteme i sistemske elementarne činioce ukazuje na komplementarnost i kompatibilnost svih dinamičkih procesa privređivanja u promatranom prostoru. Pored opisanih specifičnosti podsistema sistem privređivanja u prostoru predstavlja sinergijsku cjelovitost, iz koje različiti podsistemi, sve do sistemskih elemenata (OUR proizvodnje, trgovine, robnog transporta...), crpu nove razvojne snage na osnovu činjenica

- da se sve procesne interakcije izvode u jedinstvenom slovenskom prostoru kao zajedničkom fizičkom mediju i u povezanosti s njim,
- da se ide za komplementarnom efikasnošću njihovih interakcija po prostoru i vremenu u programiranim sistemskim koncepcijama,
- da te procesne interakcije izvode mnogi različiti akteri (proizvodnje, trgovine, robnog transporta, mjesnih zajednica, općina, regija, potrošnje) s istim ili sličnim sredstvima,
- da je uspješno privređivanje u tom prostoru na osnovu dostignuća znanstvenotehničkog napretka zajednički interes svih tih mnogih faktora.

Takav pluralistički interes u suvremenim kretanjima ne možemo osiguravati pomoću parcijalnog tretiranja određenih faktora, odnosno aktivnih elemenata proizvodnje, trgovine, robnog transporta itd. ili isključivo s prostorskih aspekata, tj. mjesnih zajednica, općina, regija itd., nego jedino sa sistemskim pristupom, poštivajući rastuću kolektiviziranost svih ovih, i faktora i kretanja. Sistemski pristup, kako smo ga pokušili predočiti u ovom kratkom prikazu pa i ilustrativno prikazati, jedino omogućava da ove dinamičke adaptacijske interakcijske procese granske i prostorske simbioze uspješno zasnivamo i izvodimo.

Šarman Z. An attitude to connection of production, trade and consumption on the basis of united technology of goods transaction and with extra regard to Slovenia

S U M M A R Y

In this work the author emphasizes the importance of regional grouping complementary activities and complementary structural actions where the synergy effects come from.

Shortly is presented an approach to the way of looking at integral possibilities of connecting production, trade and consumption from the standpoint of region and the basis of social technology of goods trade.

This approach is applied on the region of SR Slovenia and its division of five undersystems (undersystem of input, output, inner goods transport) and is represented systematic conception of business in this region.

Such an approach enables that in the conditions of the bigger collectivism and interaction of the factors and actions dynamic interactional processes are established and effectively performed in the sense of branchline and regional symbiosis.

(Prijevod: Vera Kušen)